

Віталій Рогозянський

Національний університет “Львівська політехніка”,
аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
vitalii.i.rohozianskyi@lpnu.ua

ПРАВОВА ПОВЕДІНКА ЯК САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

<http://doi.org/10.23939/law2023.38.079>

© Рогозянський В., 2023

У статті з’ясовано філософсько-правові особливості правової поведінки як чинника самоствердження людини в епоху постмодерну. У межах філософсько-правового розуміння постмодерн слід розглядати в двох аспектах: концептуально-ідеалістичному (як теоретичної концепції) та нігілістичному (як сучасної суспільної дійсності). Відповідно до природно-правової теорії будь-яка поведінка буде правомірною, якщо людина, реалізуючи свої природні права, не порушуватиме аналогічні права інших осіб. Філософською основою такого підходу є вчення про свободу як про природний стан людини та про її (людини) свобідну волю. Свобода полягає в можливості робити все, що не завдає шкоди іншому. Свобода людини відповідно не може бути абсолютною, адже вона обмежена таким же станом інших людей. Це, власне, і відображає філософсько-правове розуміння постмодерном поведінки людини в концептуально-ідеалістичному аспекті. Щодо розуміння правомірної поведінки людини в нігілістичній площині постмодерну, то це є конформістська філософсько-правова концепція. Відповідно до неї поведінка людини підпорядковується новим суспільним стандартам й вимогам, а також може піддаватися психологічному тиску й маніпуляціям інших, сильніших за світоглядно-ціннісними переконаннями.

Висновується, що правова поведінка є чинником самоствердження людини в епоху постмодерну, самоідентифікує її як особистість у соціальній дійсності. Право має цінність, позаяк воно сприяє самовизначенню і самоздійсненню людини, покладає нові можливості для індивідуального та суспільного розвитку. Важливість цінності права для “постмодерної людини” та “постмодерного суспільства” беззаперечна. В умовах гіпердинамічного темпу життя, концептуального хаосу та радикального плюралізму, право залишається фундаментальною цінністю для самоідентифікації, самотворення, самопрезентації та збереження самоцінності людини.

Ключові слова: людина; поведінка; правова поведінка; самоствердження; самоідентифікація; постмодерн; постмодернізм; право; громадянське суспільство; свобода.

Постановка проблеми. Епоха постмодерну зумовила складний та суперечливий процес переоцінки аксіологічно-правових орієнтацій поведінки людини. Постмодерн розвивається в руслі прогресивних тенденцій еволюції сучасної культури, і на основі нелінійного підходу розуміє поведінку людини як актуалізацію особистісного потенціалу, вільного від обмежень, які були

характерні для класичної парадигми правової поведінки. Важливо розуміти не лише кардинальну відмінність нових ідеалів, норм і цінностей поведінки від класичних, але і переваги, які вони демонструють у постмодерні.

Роль постмодерну та його цінностей на поведінку людини стає базовим імперативом, який знаходить застосування у дедалі більшій сфері соціальних практик. Це потребує чіткого визначення системи правової фільтрації у суспільній дійсності, яка визначає особливості соціальної поведінки індивідууму в умовах постмодерну. Принциповим є також визначення у соціальній життєдіяльності заснованої на принципах постмодерну тих поведінських актів, які можуть виступати безпосереднім еталоном правової нормативності та соціальності поведінки сучасної людини.

Аналіз дослідження проблеми. Проблема регуляції поведінки людини, попри свою прадавню історію виникнення, залишається актуальною і дотепер. Її розробці присвячені праці філософів, правників, психологів, соціологів тощо. Однак постійна динаміка правової, економічної, політичної, культурної та інших сфер життєдіяльності суспільства породжує все нові форми людської поведінки, які потребують правового та соціально-нормативного контролю та регуляції. Саме такі функції покликани виконувати право, мораль та релігія. Вагому цінність у розвиток філософсько-правової парадигми поведінки людини здійснили такі українські вчені, як В. Бабкін, С. Бобровник, О. Богінич, О. Варич, Т. Гарасимів, В. Головченко, А. Заєць, В. Зенін, О. Копиленко, О. Кваша, О. Костенко, В. Ладиченко, О. Омельчук, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, П. Рабінович, В. Тацій, Т. Тараконич, В. Сіренко, О. Ющик, Ю. Шемшученко та ін. Постмодерн досліджували такі вчені: А. Андрусів, І. Бичко, О. Варениця, Т. Гуменюк, Т. Гундорова, О. Забужко, С. Куцепал, М. Савельєва, О. Соболь, О. Хома та ін. Попри значну кількість наукових робіт, присвячених поведінці людини, комплексного, концептуального філософсько-правового дослідження правової поведінки як чинника самоствердження людини в епоху постмодерну не було здійснено.

Мета статті – концептуальне з'ясування філософсько-правових особливостей правової поведінки як чинника самоствердження людини в епоху постмодерну.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи сучасну людину у процесі життєвих практик, звертаємо увагу насамперед на непередбачуваний та неоднозначний характер її вчинків. Складні соціальні та внутрішні процеси істотно позначаються на людині, змінюючи її світогляд, життєву філософію та цінності. Така невизначеність у правових ідеалах та відсутність стійкої життєвої філософії є однією зі засадничих рис постмодернізму. Висока актуальність філософсько-правового підходу до реалій сучасного соціального буття людини потребує переосмислення парадигми постмодерну в контексті історичного та правового розвитку й трансформації поведінки людини.

Дефініцію “постмодернізму” найчастіше тлумачать як ментально-психологічний та суспільний рух, що поширився у країнах Західної Європи й Північної Америки в середині ХХ ст. Його метою насамперед було подолання чергової ідейно-теоретичної кризи, сутністю і визначальним аспектом якої виступала криза суспільствознавчих наук, що позначилася як криза пояснення. Тобто в суспільстві загалом і науково-теоретичній сфері зокрема сформувалася низка внутрішньо суперечливих проблем, які потребували надалі належного пояснення. Проте ні суспільні (зокрема, і право), ні гуманітарні, часто і природничі науки, не лише не мали твердої аргументації, але і не було чіткої постановки проблеми. Згодом було сформульовано ряд певною мірою пов'язаних між собою проблем, які подібно витлумачувалися, і ця розумова (словесно-ментальна) конструкція утвердилася як “постмодернізм” (в українському перекладі післясутність) [1].

Зауважимо, що слід розмежовувати два доволі близькі, але різні поняття: модерн – постмодерн і модернізм – постмодернізм. Перша дихотомія має онтологічну спрямованість і застосовується для характеристики тих суспільств або їх найбільш важливих характеристик, одне з яких існувало раніше (модерн), а друге приходить на його зміну і розвивається тепер. Друга пара понять

(модернізм-постмодернізм) розуміється як спосіб мислення, аналізу та дослідження, який застосовує суспільство безпосередньо до себе, щоб зрозуміти власну історичну еволюцію та сучасний стан. Фокусом цього є модерна і постмодерна концепція, теорія чи радше раціоналізована картина соціальної дійсності [2, с. 36].

Сьогодні вкрай важко окреслити цілком обґрунтовану дефініцію модерн і постмодернізму в їх сутнісному значенні. Однією із виразних і важливих ознак постмодернізму є доволі категорична, достатньо обґрунтована і вкрай всебічна критика того, що ним розуміється щодо суспільства “модерном” та щодо розумово-свідомісних процесів – модернізмом. Так, відповідно до вже усталеної моделі чи висхідної аксіоми (істина, яка не потребує обґрунтування та є очевидною), модерн – це суспільство, що вичерпало свій історично зумовлений соціотворчий потенціал, пережило себе і не здатне вже до подальшої позитивної історичної еволюції. Тобто воно у всіх суспільних сфер застаріло і на його зміну приходить (формується) суспільство нового типу, яке, через відсутність більш змістовного терміна та зважаючи на послідовний часовий розвиток, визначається як постмодерн. Тож постмодерн як епоха є реакціоністською щодо модерного порядку, він сповідує антидогматичні, антиформалістські, антиавторитарні, незахідні, а суто гуманістичні ідеї [3, с. 32].

Таким способом першопричиною відходу модерного суспільства в історичне минуле стало те, що воно не відповідало як суб’єктивним запитам людини, так і об’єктивним вимогам суспільного розвитку. В основі постмодерного світогляду закладені не історично сформовані світоглядні цінності, а принципи постійної динамічності розуміння суспільної дійсності, які в сучасному суспільстві виступають основою світоглядної філософії, ціннісних орієнтацій та базових правових доміант соціуму.

Появі постмодерну передували зміна економічних, соціальних, політичних і правових відносин, формування їх нових форм, що сприяли емансипації тих осіб, які тривалий час перебували в маргінальному становищі через певні ознаки: стать, колір шкіри, походження, соціальний чи фінансовий стан. Відтак вихідними засадами розвитку правової дійсності постмодерну були: поширення представницької демократії (яка вважається постмодерним проектом); стрімкий розвій громадських рухів та охоплення ними різних суспільного життя, і як наслідок, зростання ролі громадянського суспільства та політичної активності; зменшення ролі держави та її інститутів; балансування між регіоналізмом, націоналізмом і глобалізмом; поява лідерів поза сферою політики; можливість альтернативного розвитку сильної держави, що не є представником західної цивілізації.

Постмодерн спрямований на прогресивне майбутнє, але водночас усвідомлює загрозу людству через переважання вигоди над мораллю, правом та релігією, розуміє ймовірність катастрофи (екологічної, ресурсної, безпекової, соціальної, політичної) та виступає за її уникнення. Постмодерн пропагує мир, плюралізм, рівність, демократію активної участі, екологізм та розвиток громадянського суспільства як способу реалізації плюралізму за допомогою створення різних інституцій із недержавним контролем. Водночас попри позитивні ознаки постмодернізму, що спрямовані на гуманізм, справедливість, він характеризується і нігілізмом, маніпулюванням, нехтуванням суспільних цінностей та правових норм. Така супротивність виходить із самої природи постмодерну – суперечливої, еkleктичної, розрізненої. Тому у межах філософсько-правового розуміння постмодерн слід розглядати в двох аспектах: концептуально-ідеалістичному (як теоретичної концепції) та нігілістичному (як сучасної суспільної дійсності).

Постмодерн – це можливість інтерпретувати факти по-різному, це легітимізоване право бути іншим. Однак у цьому криється його амбівалентна сутність, що, з одного боку (кращого), може означати свободу розвитку індивідууму та громадянина в демократичному суспільстві, в якому панує повага до плюралізму та плюралізм поваги, а з другого боку (гіршого) – підміна правди знаками правди, нав’ювання через гру слів, ідей, прагнень [3, с. 32].

Тому виходячи із складної системи чинників, що визначають поведінку людини в реаліях сьогодення, доцільним є перегляд базових доміант її формування з позицій постмодерністського світогляду. У сучасному світі людина орієнтується на свободу вибору, яка може мати і негативний

аспект. Наслідки дегуманізації призводять до занепаду суспільства, настає його саморуйнування, а отже, і саморуйнування особистості. У такому контексті індивід, особистість стає самодостатньою одиницею соціального простору, але при цьому піддається численним впливам маніпулювання ідеологічних, соціальних, інформаційних та економічних чинників, які швидко змінюються під впливом науково-технічної революції “постсучасного” світу [4, с. 153].

В епоху постмодерну зміни і кризи не сприймаються як негативне, навпаки, криза сприймається як перехід до постіндустріального чи інформаційного суспільства. Криза підштовхує до переосмислення свого місця у світі та розширення поля ідентифікаційних установок, які набувають полярних ознак – від мирного співіснування до відкритої конфронтації. На противагу модерну, який надавав пріоритетності загальному та універсальному, постмодернізм прагне приватного та локального.

Глобальна проблема суспільства постмодерну – вирішення питання підготовки соціуму до нових умов життя, що постійно змінюються, захист від негативних наслідків, формування і розвиток правової та культурної поведінки людини. У просторі постмодерну правовий та культурний простір виявився найбільш сприйнятливим об’єктом для трансформації, це безпосередньо зумовлює необхідність адаптації та самоствердження людини. Самостверджуватися людина може завдяки поведінці, яка є складним і багатогранним аспектом її суспільного буття. Модель поведінки особистості в певному соціальному контексті регламентується часто лише індивідуальними, егоїстичними, а не морально-правовими орієнтирами.

Згідно з психологічною теорією, правомірною є поведінка, яка зумовлюється саме психологічними переживаннями людини щодо сприйняття або неприйняття нею певних моральних засад суспільства, зокрема й норм держави. Проте має бути єдиний критерій правомірності поведінки людини; ґрунтуватися він, як видається, має на природно-правовому підході до розуміння правомірного й неправомірного існування людини. Як свого часу слушно відзначив Вольтер, що існують природні закони, з якими люди всього світу повинні погоджуватися, всупереч тим законам, які в них є, позаяк над ними стоїть вічне право природи [5, с. 167].

Відповідно до природно-правової теорії, будь-яка поведінка буде правомірною, якщо людина, реалізуючи свої природні права, не порушуватиме аналогічні права інших осіб. Філософською основою такого підходу є вчення про свободу як про природний стан людини та про її (людини) свободну волю. Свобода полягає в можливості робити все, що не завдає шкоди іншому. Свобода людини відповідно не може бути абсолютною, адже вона обмежена таким же станом інших людей [6, с. 92]. Це, власне, і відображає філософсько-правове розуміння постмодерном поведінки людини в концептуально-ідеалістичному аспекті. Щодо розуміння правомірної поведінки людини в нігілістичній площині постмодерну, то це є конформістська філософсько-правова концепція. Відповідно до неї поведінка людини підпорядковується новим суспільним стандартам й вимогам, а також може піддаватися психологічному тиску й маніпуляціям інших, сильніших за світоглядно-ціннісними переконаннями.

Тому важливим завданням держави є стимулювання розвитку в суспільстві морально-етичних засад у просторі правової дійсності. Своєю чергою ці моральні принципи, втілюючись через ідеї справедливості й добросовісності, виступають моральним фундаментом формування високої правової поведінки й рівня правосвідомості суспільства загалом й індивіда зокрема, що, безсумнівно, вплине на формування висококультурного правового суспільства.

Висновки. Можемо висновувати, що вплив постмодерну на поведінку людини є конструктивним і деструктивним. Відповідно до природно-правової теорії, будь-яка поведінка буде правомірною, якщо людина, реалізуючи свої природні права, не порушуватиме аналогічні права інших осіб. Філософською основою такого підходу є вчення про свободу як про природний стан людини та про її (людини) свободну волю. Свобода полягає в можливості робити все, що не завдає шкоди іншому. Свобода людини відповідно не може бути абсолютною, адже вона обмежена таким же

станом інших людей. Це власне і відображає філософсько-правове розуміння постмодерном поведінки людини в концептуально-ідеалістичному аспекті. Щодо розуміння правомірної поведінки людини в нігілістичній площині постмодерну, то це є конформістська філософсько-правова концепція. Відповідно до якої поведінка людини підпорядковується новим суспільним стандартам й вимогам, а також може піддаватися психологічному тиску й маніпуляціям інших, сильніших за світоглядно-ціннісними переконаннями.

Правова поведінка є чинником самоствердження людини в епоху постмодерну, самоідентифікує її як особистість у соціальній дійсності. Право має цінність, позаяк воно сприяє самовизначенню і самоздійсненню людини, покладає нові можливості для індивідуального та суспільного розвитку. Важливість цінності права для “постмодерної людини” та “постмодерного суспільства” беззаперечна. В умовах гіпердинамічного темпу життя, концептуального хаосу та радикального плюралізму право залишається фундаментальною цінністю для самоідентифікації, самотворення, самопрезентації та збереження самоцінності людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щербина В. Сучасна людина як дзеркало постмодерну. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/514> (дата звернення: 22.05.2023).
2. Філософські проблеми XXI століття (2016). Монографія За заг. ред. А. І. Бойко; Передмова О. В. Кулешова. Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І. 210 с.
3. Меньшеніна А. (2021). Постмодерн VS. постпостмодерн: можливості досягнення політичної дійсності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін.* № 22 (30). С. 30–37.
4. Гобатенко В. (2010). Людина і суспільство в ситуації постмодерну: філософсько-політичні детермінанти. *Соціогуманітарні проблеми людини.* № 5. С. 151–166.
5. Вольтер. (2011). Кандід: філософські повісті. Переклад з французької: В. Підмогильний. За редакцією М. Терещенка; Передмова та примітки: Я. Кравець; Київ: Інститут літератури імені Тараса Шевченка НАН України; Харків: Фоліо. 410 с.
6. Романова А. Правомірна поведінка як умова самоствердження людини. *Юридичний вісник.* 2014. № 6. С. 91–95.

REFERENCES

1. Shcherbyna V. *Suchasna liudyna yak dzerkalo postmodernu*. [Modern man as a mirror of postmodernity]. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/514> (Accessed: 22.05.2023) [in Ukrainian].
2. *Filosofski problemy KhKhI stolittia*. (2016). [Philosophical problems of the 21st century] Monohrafiia Za zah. red. A.I. Boiko; Peredmova O. V. Kulieshova. Cherkasy: FOP Hordiienko Ye. I. Publ. 210 p. [in Ukrainian].
3. Menshenina A. (2021). *Postmodern VS. postpostmodern: mozhlyvosti osiahnennia politychnoi diisnosti* [Postmodern VS. post-postmodern: possibilities of understanding political reality]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Vol. 22. *Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*. No. 22 (30). P. 30–37 [in Ukrainian].
4. Hobatenko V. (2010). *Liudyna i suspilstvo v sytuatsii postmodernu: filosofsko-politychni determinanty*. [Man and society in the postmodern situation: philosophical and political determinants]. *Sotsiohumanitarni problemy liudyny*. No. 5. P. 151–166 [in Ukrainian].
5. Volter. (2011). *Kandid: filosofski povisti*. [Candide: philosophical novels] Pereklad z frantsuzkoi: V. Pidmohylnyi. Za redaktsiieiu M. Tereshchenka; Peredmova ta prymitky: Ya. Kravets; Kyiv: Instytut literatury imeni Tarasa Shevchenka NAN Ukrainy; Kharkiv: FolioPubl. 410 p. [in Ukrainian].
6. Romanova A. (2014). *Pravomirna povedinka yak umova samostverdzhennia liudyny* [Lawful behavior as a condition for self-affirmation of a person] *Yurydychnyi visnyk*. No. 6. P. 91–95 [in Ukrainian].

Дата надходження: 19.04.2023 р.

LEGAL BEHAVIOR AS HUMAN SELF-IDENTIFICATION IN THE POSTMODERN ERA

The article clarifies the philosophical and legal features of legal behavior as a factor of human self-affirmation in the postmodern era. Within the limits of philosophical and legal understanding, postmodernism should be considered in two aspects: conceptual-idealistic (as a theoretical concept) and nihilistic (as a modern social reality). According to the natural law theory, any behavior will be lawful if a person, exercising his natural rights, does not violate similar rights of other persons. The philosophical basis of this approach is the doctrine of freedom as the natural state of man and his (man's) free will. Freedom consists in the ability to do everything that does not harm another. Human freedom, accordingly, cannot be absolute, because it is limited by the same condition of other people. This actually reflects the postmodern philosophical and legal understanding of human behavior in a conceptual and idealistic aspect. Regarding the understanding of lawful human behavior in the nihilistic plane of postmodernity, this is a conformist philosophical and legal concept. According to which a person's behavior is subject to new social standards and requirements, and can also be subjected to psychological pressure and manipulation by others who have stronger worldview and value beliefs.

It is concluded that legal behavior is a factor of self-affirmation of a person in the postmodern era, self-identifies him as a person in social reality. Law has value, as it contributes to self-determination and self-realization of a person, provides new opportunities for individual and social development. The importance of the value of law for "postmodern man" and "postmodern society" is undeniable. In the conditions of a hyper-dynamic pace of life, conceptual chaos and radical pluralism, law remains a fundamental value for self-identification, self-creation, self-presentation and preservation of human self-worth.

Key words: man; behavior; legal behavior; self-affirmation; self-identification; postmodern; postmodernism; right; civil society; freedom.